

*Im Kampf zwischen Dir und der Welt,
sekundiere der Welt.*

Kovoje tarp savęs ir pasaulio
paremk pasaulį.

— FRANZ KAFKA, 1917

*Ten jest z ojczyzny mojej.
Jest człowiekiem.*

Jis iš mano tėvynės.
Jis irgi žmogus.

— ANTONI SŁONIMSKI, 1943

*Schwarze Milch der Frühe wir trinken sie abends
wir trinken sie mittags und morgens wir trinken sie nachts
wir trinken und trinken.*

Juodasis rytmečio piene tave mes geriamo naktį
mes geriam tave per pietus ir iš ryto mes geriam tave vakare,
mes geriam ir geriam. (*Vertė Vytautas Karalius*)

— PAUL CELAN, 1944

שם יש איש לכל
המזלות לו שנתנו
ושכני לו ונתנו

Kiekvienas žmogus turi reputaciją,
nulemtą žvaigždžių
ir jo kaimynų.

— ZELDA MISHKOVSKY, 1974

Turinys

<i>Ižanga</i>	<i>xi</i>
IVADAS: HITLERIO PASAULIS	1
1. GYVYBINĖ ERDVĖ	11
2. BERLYNAS, VARŠUVA, MASKVA	28
3. PALESTINOS PAŽADAS	56
4. VALSTYBIŲ GRIOVĖJAI	75
5. DVGUBA OKUPACIJA	113
6. DIDESNYSIS BLOGIS	138
7. VOKIEČIAI, LENKAI, SOVIETAİ, ŽYDAI	170
8. AUŠVICO PARADOKSAS	197
9. SUVERENITETAS IR IŠGYVENIMAS	215
10. PILKIEJI GELBĖTOJAI	238
11. DIEVO IR ŽMOGAUS ŠALININKAI	259
12. NEDAUGELIS TEISIŲJŲ	283
IŠVADOS: MŪSŲ PASAULIS	303
<i>Padėkos žodis</i>	<i>327</i>
<i>Pastabos</i>	<i>332</i>
<i>Pastaba dėl vartosenų</i>	<i>384</i>
<i>Archyvai ir santrumpos</i>	<i>386</i>
<i>Spausdinti šaltiniai</i>	<i>387</i>
<i>Rodyklė</i>	<i>425</i>

Ižanga

Madingame šeštajame Vienos rajone Holokausto istorija yra įrašyta į šaligatvį. Priešais pastatus, kuriuose kadaise gyveno ir dirbo žydai, ant šaligatvių, kuriuos kadaise šie privalėjo šveisti plikomis rankomis, šiandien įtaisytos mažos kvadratinės žalvarinės paminklinės lentelės, ant kurių užrašyti vardai, deportacijų datos bei mirčių vietos.

Suaugusiojo protas šiais žodžiais ir skaičiais sujungia dabartį ir praeitį.

Bet vaiko požiūris kitoks. Vaikas pradeda nuo daiktų.

Mažas berniukas, gyvenantis šeštajame rajone, diena iš dienos regi priešingoje gatvės pusėje dirbančią brigadą, pastatas po pastato. Jis stebi, kaip tie išgręžia skyles šaligatvyje, tarsi norėtų pataisyti vamzdį ar nutiesti kažkokius laidus. Vieną rytą, belaukdamas autobuso į darželį, jis mato, kaip vyrai priešingoje gatvės pusėje žarsto ir slegia garuojantį juodą asfaltą. Jų pirštinėtose rankose paminklinės lentelės atrodo lyg paslaptingi objektai, šiek tiek atspindintys blyškią saulės šviesą.

„*Was machen sie da, Papa?*“ „Ką jie čia daro, tėti?“ Berniuko tėvas tyli. Jis stebi gatvę, dairydamasis autobuso. Kiek sudvejojęs, pradeda savo atsakymą: „*Sie bauen...*“ „Jie stato...“ Nutyla. Tai nelengva. Atvažiavęs autobusas užstoja jiems vaizdą ir, atsidusęs oru bei alyva, atidaro automatines duris į įprastą dieną.

Prieš 75 metus, 1938-ųjų kovą, Vienos gatvėse žydai trynė žodį „Austrija“ nuo šaligatvių, taip nubraukdami šalį, kuri liovėsi egzistuoti atvykus Hitleriui ir jo kariuomenei. Šiandien ant tų pačių šaligatvių įrašyti tų pačių žydų vardai priekaištuoja atkurtai Austrijai, kuri, kaip ir pati Europa, išlieka nepasitikinti savo praeitimi.

Kodėl Vienos žydai buvo persekiojami, o Austrijos valstybė pašalinta iš žemėlapių? Kodėl jie buvo siunčiami mirti į Baltarusiją, už tūkstančio kilometrų, nors pačioje Austrijoje būta akivaizdžios neapykantos žydams? Kaip tautos, isitvirtinusios mieste (valstybėje, žemyne), istorija staiga galėjo taip žiauriai baigtis? Kodėl nepažįstamieji žudo nepažįstamuosius? Ir kodėl kaimynai žudo kaimynus?

Vienoje, kaip ir daugumoje kitų didžiųjų Vidurio ir Vakarų Europos miestų, žydai atliko iškilų vaidmenį miesto gyvenime. Teritorijose, besidriekiančiose į šiaurę, pietus ir rytus nuo Vienos, Rytų Europoje, daugybė žydų nepertraukiamai gyveno miesteliuose ir kaimuose daugiau kaip penkis šimtus metų. Ir tuomet, per mažiau nei penkerius metus, daugiau nei penki milijonai jų buvo nužudyti.

Intuicija neretai mus apvilia. Mes teisėtai siejame Holokaustą su nacizmo ideologija, bet užmirštame, kad daugybė žudikų nebuvo naciai ar netgi vokiečiai. Mes pirmiausia galvojame apie Vokietijos žydus, nors beveik visi per Holokaustą nužudyti žydai gyveno anapus Vokietijos sienų. Mes galvojame apie koncentracijos stovyklas, nors nedaugelis nužudytų žydų matė bent vieną. Mes kaltiname valstybę, nors žudynės buvo įmanomos tik ten, kur valstybės institucijos buvo sunaikintos. Mes kaltiname mokslą ir taip priitariame svarbiam Hitlerio pasaulėžiūros elementui. Mes kaltiname tautas, mėgaudamiesi supaprastinimais, kuriuos vartojo patys naciai.

Mes prisimename nukentėjusiuosius, bet esame linkę painioti paminėjimą ir supratingumą. Memorialas šeštajame Vienos rajone pavadintas *Prisiminimu ateičiai*. Ar dabar, kai Holokaustas jau praeityje, turėtume jaustis užtikrinti, kad mūsų laukia atpažįstama ateitis? Mes dalijamės pasauliu su užmirštais kaltininkais ir įamžintais nukentėjusiaisiais. Pasaulis keičiasi, atnaujindamas baimę, kuri buvo gerai žinoma Hitlerio laikais ir į kurią Hitleris reagavo. Holokausto istorija nėra pasibaigusi. Jo precedentas amžinas ir jo pamokos dar nėra išmoktos.

Žydų masinių žudynių Europoje pamokoma apyskaita turi apimti visą planetą, kadangi Hitlerio mąstymas buvo paremtas ekologija ir žydus jis laikė gamtos klaida. Holokausto istorija turi būti ir kolonializmo istorija, kadangi Hitleris siekė naikinančių karų kaimyninėse šalyse, kuriose gyveno žydai. Ji turi būti tarptautinė, nes vokiečiai ir kiti žudė žydus ne Vokietijoje, bet kitose šalyse. Ji turi būti chronologiška, nes po Hitlerio iškilimo į valdžią Vokietijoje, kuris tebuvo viena istorijos dalis, sekė Austrijos, Čekoslovaki-

jos ir Lenkijos užkariavimas, puolimai, performulavę galutinį sprendimą. Tam tikra prasme ji turi būti politinė, kadangi, Vokietijai sunaikinus kaimynines valstybes, buvo sukurtos zonos, kuriose, ypač okupuotoje Sovietų Sąjungoje, sudarytos sąlygos naujiems naikinimo metodams. Ji turi būti įvairiapusė ir supažindinti ir su kitais požiūrio taškais, ne tik nacių, bei remtis šaltiniais iš visų sluoksnių, žydų ir nežydų, iš visos žudynių zonos. Tai ne tik teisingumo, bet ir supratimo klausimas. Tokia apyskaita taip pat turi būti humanistinė, tai yra fiksuoti bandymus išgyventi taip pat, kaip ir mėginimus žudyti, aprašyti pačių žydų pastangas išgyventi taip pat, kaip ir to nedaugelio nežydų, pripažinusių prigimtinę ir nesuprimityvintą individų bei jų tarpusavio susidūrimų sudėtingumą, siekį žydams pagelbėti.

Holokausto istorija turi būti šiuolaikinė, leidžianti mums patirti tai, kas yra užsilikę nuo Hitlerio epochos mūsų galvose ir mūsų gyvenimuose. Hitlerio pasaulėžiūra pati savaime nesukėlė Holokausto, tačiau paslėptos jos sąsajos pagimdė naują destruktvyvios politikos rūšį ir suteikė naujų žinių apie žmonių gebėjimą masiškai žudyti. Tikslī ideologijos ir 1941 metų aplinkybių kombinacija nebe pasikartos, bet kažkas panašaus gali įvykti. Pastangos suprasti praeitį iš dalies reikalingos ir tam, kad suprastume save. Holokaustas yra ne tik istorija, bet ir perspektymas.

Ivadas: Hitlerio pasaulis

Apie ateitį negalima nieko žinoti, manė Hitleris, išskyrus mūsų planetos ribas: „Tiksliai išmatuotos erdvės paviršiaus plotas.“ Ekologijos samprata buvo ribota, o gyvenimas reiškė kovą dėl žemių. Gyvūnų suskirstymas rūšimis, pasmerktomis „vidinei izoliacijai“ ir nesibaigiančiai kovai iki mirties, buvo laikytas nekintama gyvenimo struktūra. Žmonių rasės, Hitlerio įsitikinimu, atitiko tartum rūšis. Aukščiausios rasės tebesivystė iš žemesniųjų, o tai reiškė, kad nors seksualiniai ryšiai tarp skirtingų rasių atstovų ir buvo įmanomi, tai buvo smerktina praktika. Rasės turėtų elgtis kaip rūšys, panašūs turėtų poruotis su panašiais bei siekti sunaikinti skirtingus. Hitleriui tai prilygo įstatymui, rasių kovos įstatymui, kuris buvo toks pats neabejotinas kaip ir visuotinės traukos dėsnis. Ši kova niekada negalėjo baigtis, ji neturėjo jokios aiškos atomazgos. Rasė galėjo triumfuoti ir klestėti, bet taip pat galėjo būti numarinta badu bei sunaikinta.

Hitlerio pasaulyje vienintelis įstatymas buvo džiunglių įstatymas. Iš žmonių buvo tikimasi, jog šie užgniaus bet kokią polinkį į gailestingumą ir bus kiek įmanoma plėšresni. Tad Hitlerio mintis oponavo politinės minties tradicijoms, kurios tvirtino, jog žmonės skiriasi nuo gamtos savo gebėjimu įsivaizduoti ir kurti naujas bendrystės formas. Atsispirdami nuo šios prielaidos, politikos mąstytojai mėgino aprašyti ne tik įmanomas, bet ir teisingiausias visuomenės formas. Tačiau Hitleriui gamta prilygo ypatingai, brutaliai ir traukiančiai tiesai, ir ištisa mėginimų mąstyti kitaip istorija tebuvo iliuzija. Karlas Šmitas (Carl Schmitt), pagrindinis nacių teisės teoretikas, aiškino, kad politika kilo ne iš istorijos ar idėjų, bet iš priešiško jausmo. Mūsų rasinius priešus parinko gamta, o mūsų užduotis yra kovoti, žudyti ir mirti.

„Gamta nepripažįsta, — rašė Hitleris, — jokių politinių ribų. Ji patalpina gyvybės formas šioje planetoje ir paleidžia jas kovoti dėl galios.“

Kadangi politika rėmėsi gamta, o gamta rėmėsi kova, nebuvo įmanoma jokia politinė mintis. Ši išvada buvo kraštutinė XIX a. šablono, kai į žmogaus veiklą žvelgta išskirtinai per biologijos prizmę, išraiška. Dviem paskutiniaisiais XIX a. dešimtmečiais rimti mąstytojai ir mokslo populiarintojai, paveikti Čarlzo Darvino (Charles Darwin) natūraliosios atrankos idėjos, tvirtino, neva šis persilaužimas zoologijoje išsprendė visus antikinius politinės minties klausimus. Hitlerio jaunystėje Darvino teorijos interpretacija, pagal kurią konkurencija buvo pripažįstama bendruoju gėriu, paveikė visas pagrindines politikos formas. Britų kapitalizmo gynėjui Herbertui Spenserui (Herbert Spencer) rinka buvo tarsi ekosfera, o joje išlikdavo stipriausi ir geriausi. Nauda, kurią nešė nevaržoma konkurencija, išteisindavo jos betarpiškas blogybes. Kapitalizmo priešininkai, Antrojo internacionalo socialistai, taip pat vartojo biologines analogijas. Jie laikė klasių kovą „mokslinę“, o žmogų — tik vienu iš daugelio gyvūnų, užuot traktavę jį kaip ypač kūrybingą būtybę, pasižyminčią tik jai būdinga žmogiška esme. Karlas Kautskis (Karl Kautsky), pagrindinis to meto marksizmo teoretikas, pedantiškai ir atkakliai tvirtino, jog žmonės yra gyvūnai.

Tačiau šie liberalai ir socialistai buvo varžomi — nesvarbu, ar suvokė jie tai, ar ne, — prieraišumo papročių ir institucijų; kitaip tariant, jų mąstymo įpročiai, nulemti jų socialinės patirties, neleido jiems prieiti prie pačių radikaliausių išvadų. Jie buvo etiškai angažuoti tam tikrų gėrybių, tokių kaip ekonomikos augimas ar socialinis teisingumas, atžvilgiu, ir įsivaizdavimas, kad natūrali atranka suteiks šias gėrybes, jiems atrodė žavus ar patogus. Hitleris pavadino savo knygą *Mein Kampf* — „Mano kova“. Pradedant šiais dviem žodžiais, per du stambius tomus ir du dešimtmečius politinio gyvenimo jis buvo be galo narciziškas, negailestingai nuoseklus ir energingai nihilistiškas ten, kur kiti nebuvo tokie. Nepalaujama rasių kova buvo ne gyvenimo elementas, bet jo esmė. Taip sakyti reiškė ne kurti teoriją, o stebėti visatą tokią, kokia ji išties buvo. Kova — pats gyvenimas, o ne priemonė kažkokiam tikslui pasiekti. Ji nebuvo pagrįsta geroje (kaip kapitalizmas) ar teisingumu (kaip socializmas), kuriuos ši tariai turėjusi sukelti. Tai, kad geidžiamas tikslas pateisina kruvinas priemones, išvis nebuvo Hitlerio mintis. Čia nebuvo jokios pabaigos, tik niekšybė. Rasė buvo tikra, o individai ir klasės — tik trumpalaikės ir klaidingos interpretacijos. Kova buvo ne metafora ar analogija, bet apčiuopiama ir absoliuti tiesa. Silpnieji turėjo būti valdomi stipriųjų, kadangi „pasaulis sutvertas ne bailiams“. Tai ir viskas, ką reikėjo žinoti ir kuo reikėjo tikėti.

*

Hitlerio pasaulėžiūra atmetė religines ir pasaulietines tradicijas, bet vis dėlto ji klovėsi ir vienomis, ir kitomis. Nors Hitleris nebuvo originalus mąstytojas, jis pasiūlė tam tikrą minties ir tikėjimo krizės sprendimo būdą. Kaip ir daugelis prieš jį, jis siekė šiuodu suartinti. Tačiau tai, ką jis ketino sukonstruoti, buvo ne pakylėjanti sintezė, kuri išgelbėtų tiek sielą, tiek protą, o viliojanti kolizija, kuri sunaikino ir vieną, ir kitą. Hitlerio rasiinę kovą tariamai sankcionavo mokslas, bet fiureris vadino jos objektą „kasdiene duona“. Šiais žodžiais jis nurodė į vieną geriausiai žinomų krikščioniškų tekstų, iš esmės pakeisdamas jo reikšmę. „Kasdienės mūsų duonos, — prašo kartojantys Viešpaties maldą, — duok mums šiandien.“ Visatoje, kurią apibūdina maldą, esama metafizikos, anapus šios planetos esančios tvarkos, iš vienos sferos į kitą keliaujančio gėrio suvokimo. Kartojantys Viešpaties maldą prašo Dievą: „... atleisk mums mūsų kaltes, kaip ir mes atleidžiame savo kaltininkams. Ir neleisk mūsų gundyti, bet gelbėk mus nuo pikto.“ Hitlerio „kovoje dėl gamtos turtų“ neužgrobti visko, kas įmanoma, reiškė nuodėmę, o leisti kitiems išgyventi — nusikaltimą. Gailestingumas drums-tė pasaulio tvarką, kadangi leido veistis silpniesiems. Todėl žmonės, anot Hitlerio, privalėjo atmesti biblinius įsakymus. „Jei pripažinčiau bent vieną Dievo įsakymą, — rašė jis, — tai būtų šis: „Tu privalai išsaugoti rūšį.“

Hitleris vartojo vaizdinius ir tropus, pažįstamus krikščionims: Dievas, maldos, pirmoji nuodėmė, įsakymai, pranašai, išrinktieji, mesijai — netgi gerai žinomą krikščionišką trinarę laiko struktūrą: pirma rojus, tada išėjimas ir galiausiai atpirkimas. Mes gyvename purve ir privalome iš visų jėgų stengtis apvalyti save ir pasaulį tam, kad galėtume sugrįžti į rojų. Rojus buvo vaizduojamas ne kaip santarvės tarp kūrinių vieta, o kaip kovos tarp rūšių laukas, ir tai suvienijo krikščionišką ilgesį bei akivaizdų biologijos realizmą. Visų karas prieš visus — ne bauginanti beprasmybė, o vienintelis tikslas, kurį galima turėti šioje visatoje. Gamtos dovanos priklausė žmonėms, kaip ir sakoma Pradžios knygoje, bet tik tai tiems, kurie laikosi gamtos dėsnių ir kovoja dėl jos. Kaip ir Pradžios knygoje, taip ir „Mano kovoje“ gamta yra žmogaus turtas: bet ne visų žmonių, o tik tai pergalingų rasių. Rojus buvo ne sodas, o tranšėja.

Kūno pažinimas — ne problema kaip Pradžios knygoje, bet sprendimas. Triumfuojantys turėjo daugintis: Hitleris manė, jog po žudymo antra svarbiausia žmogaus pareiga yra seksas ir dauginimasis. Jo projekte

pirmoji nuodėmė, privedusi žmogų prie nuopuolio, buvo proto ir sielos, o ne kūno nusidėjimas. Anot Hitlerio, mūsų nelemta silpnybė buvo polinkis mąstyti ir suvokti, jog priklausantys kitoms rasėms geba daryti tuos pačius dalykus, ir sykiu pripažinti juos tokiais pat žmonėmis. Žmonės paliko kruviną Hitlerio rojų ne dėl kūniško pažinimo. Žmonės paliko rojų dėl gėrio ir blogio pažinimo.

Kai rojus žlunga ir žmonės atskiriami nuo gamtos, atsakomybę prisiima personažas, kuris nėra nei žmogiškas, nei gamtiškas, o toks kaip Pradžios knygos gyvatė. Jei žmonės iš tikrųjų buvo ne kas kita kaip gamtos dalis, o gamtą mokslas laikė kruvina kova, kažkas anapus gamtos privėlė sugadinti rūšį. Hitlerio manymu, gėrio ir blogio pažinimo į žemę nešėjas bei rojaus griovėjas buvo žydas. Tai žydas paaiškino žmonėms, kad jie yra aukščiau už kitus gyvūnus ir turi gebėjimą spręsti dėl savo ateities. Tai žydas įvedė klaidingą perskyrą tarp politikos ir gamtos, tarp žmogiškumo ir kovos. Hitlerio lemtis, jo manymu, buvo atpirkti pirmąją žydų dvasingumo nuodėmę ir atkurti kruvinąjį rojų. Kadangi homo sapiens gali išgyventi tik nevaržomai žudydami kitų rasių atstovus, žydiška proto pergalė prieš impulsą reikštų rūšies mirtį. Anot Hitlerio, rasei tereikėjo „pasaulėžiūros“, kuri leistų nugalėti, ir tai galiausiai reiškė „tikėjimą“ savo beprasme misija.

Hitlerio žydiškosios grėsmės pateikimas atskleidė jo savotišką religinių ir zoologinių idėjų lydinį. Jei žydas nugalės, rašė Hitleris, „tuomet jo pergalės karūna taps žmogaus rūšies laidotuvių vainiku“. Viena vertus, Hitlerio pasiūlytas visatos be žmonių vaizdinys tarsi pripažino mokslo nuomonę apie senąją planetą, kurioje išsivystė žmonija. Po žydų pergalės, jis rašė, „Žemė vėl skries per visatą visiškai be žmonių, kaip buvo ir prieš milijonus metų“. Bet kartu, jis aiškino toje pačioje „Mano kovoje“, ši sena rasių ir naikinimo Žemė buvo Dievo kūrinys. „Todėl esu įsitikinęs, kad veikiu pagal Dievo valią. Sutramdydamas žydą, ginu Dievo kūriniją.“

Hitleris manė, kad žmonių rūšį sudaro skirtingos rasės, bet neigė, jog žydai — viena iš jų. Žydai — ne žemesnė ar aukštesnė rasė, o nerasė, arba kontrarasė. Rasės gyvena pagal gamtos dėsnius ir kovojo dėl žemės bei maisto, o štai žydai vadovavosi svetima „antgamtiška“ logika. Jie priešinosi pagrindiniam gamtos imperatyvui, atsisakydami pasitenkinti tam tikro arealo užkariavimu, ir įtikino kitus elgtis panašiai. Jie siekė valdyti visą planetą

ir jos tautas ir tuo tikslu išrado bendrąsias idėjas, kurios atitraukė rases nuo kovos už būvį. Planeta negalėjo pasiūlyti nieko kita, išskyrus kraują ir žemę, ir vis dėlto žydai šiuurpiai generavo sąvokas, leidžiančias regėti pasaulį labiau kaip žmogišką tvarką nei kaip ekologines pinkles. Politinio abipusiškumo idėjos bei praktika, kai žmonės pripažino kitus žmones kaip tokius, kilo iš žydų.

Pagrindinė Hitlerio kritika nebuvo paremta įprastu teiginiu, jog žmonės buvo geri, kol nebuvo sugadinti pernelyg žydiškos civilizacijos. Jos esmė buvo ta, kad žmonės yra gyvūnai ir bet koks etikos principų taikymas jau savaime reiškia ženklą, liudijantį žydų sugedimą. Jau pats mėginimas nustatyti visuotinį idealą ir jo siekti laikytas neapkenčiamu. Heinrichas Himleris (Heinrich Himmler), svarbiausias Hitlerio pavaduotojas, neskė kiekvieno Hitlerio mąstymo vingio, tačiau jis perprato išvadas: etika kaip tokia yra nuodėmė; vienintelis moralės principas — ištikimybė rasei. Dalyvavimas masinėse žudynėse, tvirtino Himleris, tai doras veiksmas, kadangi jis teikia rasei vidinės harmonijos ir šią suvienija su gamta. Sunkumas, apimantis regint, pavyzdžiui, tūkstančius žydų lavonų, žymėjo tradicinės moralės transcendentalumą. Laikina žudymo sukelta įtampa — priderama auka rasės ateičiai.

Bet koks nerasinis požiūris buvo žydiškas, mąstė Hitleris, o bet kokia visuotinė idėja — žydų viešpatavimo mechanizmas. Tiek kapitalizmas, tiek komunizmas buvo žydiški. Jų tariamas kovos pripažinimas tebuvo priedanga žydų troškimui valdyti pasaulį. Bet kokia abstrakti valstybės idėja taip pat žydiška. „Nėra tokio dalyko, — rašė Hitleris, — kaip valstybė kaip tikslas savaime.“ Kaip jis aiškino, „aukščiausias žmonijos tikslas“ nėra „bet kokios valstybės ar valdžios, bet rūšies išsaugojimas“. Anot jo, egzistuojančių valstybių sienas rasinės kovos eigoje vis vien nuplaus gamtos jėgos: „Politinių sienų buvimas neturėtų atitraukti niekieno dėmesio nuo amžinosios teisės sienų.“

Taigi valstybės buvo ne išpūdingi žmogaus pasiekimai, bet trapūs barjerai, kuriuos turėjusi įveikti gamta, o teisė buvo labiau individuali negu visuotinė, labiau rasinio pranašumo produktas negu lygybės bulvaras. Hansas Frankas (Hans Frank), Hitlerio asmeninis juristas ir okupuotos Lenkijos generalgubernatorius Antrojo pasaulinio karo metais, tvirtino, jog teisė turi būti paremta „mūsų vokiečių tautos išlikimo elementais“. Teisinės tradicijos, paremtos bet kuo kitu, išskyrus rasę, laikytinos „bekraujėmis abstrakcijomis“. Teisė neturėjo jokio kito tikslo, išskyrus fiurerio akimirks-

nio nuojautų jo rasės labai kodifikavimą. Vokiškoji *teisinės valstybės*, kuri veikė remdamasi teisės normomis, sąvoka buvo tuščia. Kaip aiškino Karlas Šmitas, teisė tarnavo rasei, ir valstybė tarnavo rasei, tad rasė — vienintelė tinkama sąvoka. Valstybės, varžomos išorinių teisės normų, idėja tėra apgaulė, sukurta siekiant sutramdyti stipriuosius.

Universalios idėjos, įsigavusios į nežydų protus, tvirtino Hitleris, silpnino rasines bendruomenes žydų naudai. Įvairių politinių idėjų turinys ne toks jau svarbus, kadangi visos jos tėra spąstai kvailiams. Nebuvo žydų liberalų ir žydų nacionalistų, žydų mesijų ir žydų bolševikų: „Bolševizmas — tai nesantuokinis krikščionybės vaikas. Abu jie yra žydo išradimai.“ Hitleris Jėzų laikė žydų priešu, kurio doktrina, iškraipyta Pauliaus, tapo dar vienu klaidingu žydų universalizmu, gailestingu silpniesiems. Nuo šv. Pauliaus iki Levo Trockio, tvirtino Hitleris, kiekvienas jų buvo žydas, pasirinkęs skirtingus pavidalus tam, kad suviliotų naivuolius. Idėjoms nebuvo būdinga istorinė genezė ir bet koks ryšys su įvykių seka ar individų kūrybiškumu. Jos paprasčiausiai žydų taktinės gudrybės, ir šia prasme visos vienodos.

Iš tikrųjų, žmonijos istorija kaip tokia, anot Hitlerio, neegzistavo. „Visi pasaulinės reikšmės istorijos įvykiai, — jis tvirtino, — gerai tai ar blogai, yra ne kas kita, kaip rasių išsaugojimo varomoji jėga.“ Kalbant apie praeitį, privalu tik pažymėti nepaliojamą žydų kėsinimąsi iškreipti gamtos struktūrą. Tai tęsis tol, kol žydai gyvens Žemėje. „Tai žydijs, — rašė Hitleris, — visuomet suardo šią tvarką.“ Stiprieji turėtų numarinti bado silpnuosius, tačiau žydai galėjo sutvarkyti reikalus taip, kad silpnieji numarintų stipriuosius. Tai buvo ne neteisybė įprasta šio žodžio prasme, bet būties logikos pažeidimas. Visatoje, iškreiptoje žydiškų idėjų, kova galėjo atnešti neįsivaizduojamus rezultatus: ne stipriųjų išlikimą, o stipriųjų bado mirtį.

Tai reiškė, jog vokiečiai visada bus aukos, kol egzistuos žydai. Kaip aukščiausia rasė, vokiečiai nusipelnė daugiausia ir neturėjo ko prarasti. Antgamtinė žydų galia „žudė ateitį“.

Nors Hitleris siekė apibrėžti pasaulį be istorijos, jo idėjas keitė asmeninė patirtis. Pirmasis pasaulinis karas, kruviniausias istorijoje ir kariautas žemyne, laikančiame save civilizuotu, sugriovė neabejotiną daugelio europiečių tikėjimą, jog kova yra tik į gera. Vis dėlto kai kurie europiečiai, simpatizuojantys kraštutiniams dešiniams ar kairiesiems, išmoko priešingą pamoką. Jiems kraujo praliejimas atrodė nepakankamai visapusiškas,

o aukų skaičius — pernelyg mažas. Rusijos imperijos bolševikams, drausmingiems ir savanoriškiems marksistams, karas ir revoliucinė jėga, kurią šis išlaisvino, suteikė galimybę pradėti socialistinę pasaulio pertvarką. Hitleriui, kaip ir daugeliui kitų vokiečių, karas baigėsi nesulaukus neabejotinos baigties, kai pranašesnės rasės atstovai buvo patraukti iš karo lauko taip ir negavę to, kas jiems priklausė. Be abejo, požiūris, kad Vokietija turėtų laimėti, buvo plačiai paplitęs, ir ne tik tarp militaristų ar ekstremistų. Tomas Manas (Thomas Mann), iškiliausias vokiečių rašytojas, vėliau — Hitlerio priešininkas, yra pasisakęs apie Vokietijos „teisę į viešpatavimą, į dalyvavimą planetos valdyme“. Edita Štein (Edith Stein), geniali vokiečių filosofė, išvysčiusi empatijos teoriją, tvirtino, jog „neįmanoma, kad mus dabar kas nugalėtų“. Hitleriui atėjus į valdžią, ji buvo sučiupta vienuolyne ir nužudyta kaip žydė.

Pirmojo pasaulinio karo pabaiga Hitleriui liudijo planetos žlugimą. Hitlerio karo pasekmių suvokimas buvo anapus jo bendrapiliečių vokiečių nacionalizmo, ir jo reakcija į pralaimėjimą tik paviršutiniškai priminė visuotinę apmaudą dėl prarastų teritorijų. Vokietijos pralaimėjimas Hitleriui rodė, kad esama kažko sukto visoje pasaulio struktūroje; tai buvo įrodymas, jog žydai įvaldė gamtos metodus. Jei keletas tūkstančių Vokietijos žydų būtų buvę nunuodyti dujomis karo pradžioje, tvirtino jis, Vokietija būtų laimėjusi. Jis tikėjo, kad žydai paprastai marino savo aukas badu, ir laikė britų Pirmojo pasaulinio karo metu (ir po jo) vykdytą Vokietijos jūrų blokadą šio metodo taikymo įrodymu. Tai buvo tik vienas pavyzdys, iliustruojantis pastovią padėtį ir įrodantis būsimas kančias. Tol, kol žydai vokiečius marino badu, o ne vokiečiai marino badu ką panorėję, pasaulyje nebuvo pusiausvyros.

1918-ųjų pralaimėjimas leido Hitleriui padaryti išvadas dėl bet kokio būsimo konflikto. Vokiečiai visuomet laimėtų, jei tik į tai neįsipainiotų žydai. Tačiau kadangi žydai viešpatavo visoje planetoje ir persunkė vokiečių protus savo idėjomis, dėl vokiečių galios kova privalėjo įgyti du pavidalus. Paprasto užkariaujamojo karo, kad ir koks triuškinamai pergalingas jis būtų, niekada nepakaks. Be silpnesnių rasių numarinimo badu ir jų žemių užgrobimo, vokiečiai tuo pat metu turėjo nugalėti žydus, kurių pasaulinė valdžia ir klastingas universalizmas pakirstų bet kokią sveiką rasinę kampaniją. Tad vokiečiai turėjo teisę į stipriųjų teisingumą prieš silpnuosius ir silpnųjų teisingumą prieš stipriuosius. Kaip stiprieji, jie turėjo užvaldyti visas sutiktas silpnesniąsias rases; kaip silpnieji, jie turėjo išlaisvinti visas

rases nuo žydų viešpatavimo. Taip Hitleris sujungė dvi didžiąsias motyvuojančias dvidešimto amžiaus pasaulio politikos jėgas: kolonializmą ir antikolonializmą.

Apibrėždamas tiek kovą dėl žemių, tiek kovą prieš žydus, Hitleris var-tojo drastiškus, su naikinimu siejamus terminus, ir vis dėlto laikė šias kovas skirtingomis. Kova prieš žemesnes rases dėl teritorijos reiškė kovą dėl Žemės paviršiaus dalių kontrolės. Kova prieš žydus buvo ekologinė, kadangi siejosi ne su specifiniu rasiniu priešu ar teritorija, o su gyvenimo Žemėje sąlygomis. Žydai buvo „epidemija, dvasios epidemija, blogesnė už Juodąją mirtį“. Kadangi jie kovojo su idėjomis, jų galia buvo visur, ir bet kas galėjo būti jų sąmoningu ar nesąmoningu agentu. Likviduoti šį marą buvo galima vieninteliu būdu — išnaikinant jo šaltinį. „Jei gamta sukūrė žydą būti materialia tautų nuosmukio ir žlugimo priežastimi, — rašė Hitleris, — ji taip pat aprūpino šias tautas sveiko atoveiksmio galimybe.“ Likvidacija priva-lėjo būti baigtinė: bent vienai žydų šeimai likus Europoje, galėtų užsikrėsti visas žemynas.

Žmogaus nuopuolį buvo galima sustabdyti, o planetą — išgydyti. „Tauta, atsikračiusi savo žydų, — sakė Hitleris, — spontaniškai sugrįžta į natūralią būklę.“

Hitlerio požiūris į žmogaus gyvybę ir natūralią būklę buvo ciklinis ir visa apimantis. Į visus klausimus apie politiką buvo atsakoma taip, tarsi šie būtų apie gamtą; į visus klausimus apie gamtą buvo atsakoma taip, tarsi šie būtų apie politiką. Šį apskritimą nubrėžė pats Hitleris. Jei politika ir gamta nėra patirties ir perspektyvos šaltiniai, o tušti stereotipai, egzistuojantys tik tarpusavio santykyje, tuomet visa valdžia sutelkta platinančiojo klišės rankose. Protą pakeitė nuorodos, argumentaciją — burtažodžiai. „Kova“, kaip atskleidė knygos pavadinimas, buvo „mano“: Hitlerio. Totalitarinė gyvenimo kaip kovos idėja sutelkė visą valdžią interpretuoti bet koki įvykį jos autoriaus galvoje.

Gamtos ir politikos sulyginimas sunaikino ne tik politinį, bet taip pat ir mokslinį mąstymą. Hitleriui mokslas buvo veikiau užbaigtas rasių kovos įstatymo apreiškimas ar išbaigta kraujo praliejimo evangelija negu hipotezių ir bandymų kupinas procesas. Jis teikė leksiką apie zoologinį konfliktą vietoje sąvokų ir procedūrų versmės, kuri sudarytų sąlygas vis platesniam nusimanymui. Jis turėjo atsakymą, bet nekėlė jokių klausimų. Žmogaus už-

duotis buvo veikiau paklusti šiai religijai, negu sąmoningai primesti gamtai apgaulingą žydišką mąstymą. Kadangi Hitlerio pasaulėžiūra reikalavo vienintelės viską įtraukiančios ciklinės tiesos, ją galėjo pažeisti paprasčiausias pliuralizmas: pavyzdžiui, tikėjimas, kad žmonės gali pakeisti savo aplinką taip, jog ši kaita lemtų kitus pokyčius visuomenėje. Jei mokslas galėtų pakeisti ekosistemą taip, kad pasikeistų ir žmogaus elgesys, tuomet visi jo tvirtinimai taptų nepagrįsti. Taip žlugtų Hitlerio logikos ciklas, kuriame visuomenė buvo gamta, nes gamta buvo visuomenė, ir kuriame žmonės buvo žvėrys, nes žvėrys buvo žmonės.

Hitleris pripažino, jog mokslininkai ir specialistai turėjo savo paskirtį rasinėje bendruomenėje: gaminti ginklus, tobulinti susisiekimą, kelti higienos lygį. Stipresnės rasės turinčios pasižymėti kuo geresniais ginklais, radijo imtuvais ir sveikata tam, kad galėtų valdyti silpnesniąsias. Jis laikė tai gamtos įsakymo kovoti vykdymu, o ne jos dėsnių pažeidimu. Technikos pasiekimai reiškė rasinio pranašumo, o ne bendro mokslo supratimo pažangos įrodymą. „Viskas, kuo šiandien šioje žemėje žavimės, — rašė Hitleris, — erudicija ir menas, technika ir išradimai, yra niekas kita kaip kelių tautų ir, galbūt pagal kilmę, vienos rasės kūrybinis produktas.“ Jokia rasė, kad ir kokia pažangi, negalėtų pakeisti fundamentalios gamtos struktūros kokia nors inovacija. Gamtoje egzistavo tik du variantai: rojus, kuriame aukštesnės rasės žudė žemesnes, ir puolęs pasaulis, kuriame antgamtiški žydai neduoda aukštesnėms rasėms užtarnautų dovanų ir numarina jas badu, kai tiktai turi galimybę.

Hitleris suprato, kad žemės ūkio mokslai kėlė aiškią grėsmę jo sistemos logikai. Jei žmonės įsikištų į gamtą ir išgautų daugiau maisto neužgrobdami daugiau žemės, žlugtų jo visa sistema. Tad jis neigė svarbą to, kas vyko prieš jo akis, mokslą, kuris vėliau buvo pavadintas „žaliaja revoliucija“ ir kurį sudarė javų hibridizacija, cheminių trąšų ir pesticidų sklaida bei melioracijos plėtra. Net ir „geriausiu atveju“, tvirtino jis, alkis tikriausiai viršys derliaus pagausėjimą. Egzistavo „riba“ visai mokslo pažangai. Iš tiesų, visi „moksliniai žemės valdymo metodai“ jau buvo išmėginti ir nė vienas jų nebuvo sėkmingas. Nebuvo jokio įsivaizduojamo patobulinimo, dabar ar ateityje, kuris leistų vokiečiams prasimaitinti „iš jų pačių žemės ir teritorijos“. Maistą galėjo užtikrinti tik derlingos teritorijos užkariavimas, o ne mokslas, kuris padarytų Vokietijos teritoriją derlingesnę. Žydai sąmoningai rėmė priešingą įsitikinimą tam, kad sumažintų vokiečių apetitą užkariavimui ir paruoštų vokiečių tautą sunaikinimui. „Tai

visuomet žydui, — rašė Hitleris, turėdamas tai omenyje, — pavyksta įskiepyti tokius mirtinus mąstymo būdus.“

Hitleris privalėjo ginti savo sistemą nuo žmogaus pažinimo, kuris jam kėlė ne mažesnę problemą kaip žmonių solidarumas. Mokslas negalėjo išgelbėti rūšies, kadangi visos idėjos galiausiai buvo rasinės, niekas kita kaip estetiniai kovos vediniai. Priešinga nuomonė, jog idėjos iš tikrųjų galėjo atspindėti gamtą ar ją pakeisti, buvo „žydiškas melas“ ir „žydiška sukybė“. Hitleris tvirtino, kad „žmogus šiaip ar taip niekada neįveikė gamtos“. Visuotinis mokslas, kaip ir visuotinė politika, laikytas ne žmogišku pažadu, o žydų keliama grėsme.

Pasaulio problema, anot Hitlerio, buvo ta, kad žydai klaidingai atskyrė mokslą ir politiką bei dalijo apgaulingus progreso ir humaniško pažadus. Jis pasiūlė sprendimą: atskleisti žydams brutalią tikrovę, jog gamta ir visuomenė — tas pat. Jie turėtų būti atskirti nuo kitų žmonių ir apgyvendinti kažkokioje atšiaurioje ir nesvetingoje teritorijoje. Žydų galima slypėjo jų „antgamtiškume“, kuris kitus traukė prie jų. Tačiau jie buvo silpni, kadangi negebėjo atlaikyti susidūrimo su brutalia tikrove. Perkelti į kokią nors egzotišką vietą, jie nebegalėtų manipuliuoti kitais, pasitelkdami savo nežemiškas sąvokas, ir pasiduotų džiunglių įstatymui. Hitlerio pirmoji manija — tai ekstremali gamtinė aplinka, „anarchinė valstybė saloje“. Vėliau jo mintys pasisuko Sibiro tyrlaukių link. Nebuvo „jokio skirtumo“, jo teigimu, ar žydai būtų išsiųsti į vieną, ar į kitą.

1941-ųjų rugpjūtį, praėjus maždaug mėnesiui po to, kai Hitleris padarė šią pastabą, jo kareiviai pradėjo šaudyti žydus. Žudynių mastas siekė dešimtis tūkstančių aukų vienu kartu, Europos viduryje, aplinkoje, kurią jie patys pavertė anarchiška, prie Ukrainos juodžemyje iškastų duobių.

Gyvybinė erdvė

Nors Hitleris darė prielaidą, kad žmonės tėra paprasčiausi gyvuliai, jo paties labai žmogiška intuicija leido paversti jam savo zoologinę teoriją tam tikra politine pasaulėžiūra. Rasinė kova dėl išlikimo, jo teigimu, buvo ir vokiečių kampanija dėl orumo, o suvaržymai buvo ne tik biologiniai, bet ir kylantys iš britų pusės. Hitleris suprato, kad vokiečiai savo kasdieniame gyvenime nebuvo gyvuliai, kapstantys maistą iš žemės. Plėtodamas šią mintį savo „Antrojoje knygoje“, parašytoje 1928 m., jis leido suprasti, kad reguliarus ir užtikrintas maisto tiekimas nėra vien tik fizinio pragyvenimo reikalas, bet taip pat ir būtina sąlyga situacijos kontrolei jausti. Britų jūrų blokada per Pirmąjį pasaulinį karą kėlė problemų ne tik dėl ligų ir mirčių, kurias konflikto metu ir mėnesiais tarp paliaubų bei galutinės sutarties pasirašymo patyrė vokiečiai. Blokada vertė vidurinėsios klasės vokiečius pažeidinėti įstatymus tam, kad įsigytų maisto, kurio jiems išties reikėjo ar jautė, kad jo pristigs, ir tokiu būdu skatino juos nepasitikėti valdžia bei jaustis asmeniškai nesaugiais.

Trečiojo ir ketvirtojo dešimtmečių pasaulio politinę ekonomiką, Hitlerio suvokimu, suformavo britų jūrinė galia. Britų laisvosios prekybos propagavimas, jo manymu, buvo politinė jų siekio dominuoti pasaulyje priedanga. Mintis, kad britai sumaniai naudojami prasimanymu, neva laisvi mainai reiškia galimybę visiems gauti maisto, atrodo logiška, kadangi toks įsitikinimas atkalbėtų kitus nuo mėginimo varžytis su britų laivynu. O iš tikrųjų tik britai galėjo apginti savo prekių tiekimo kelius krizės atveju ir tuo pat metu neleisti, kad maistas pasiektų kitus. Taip britai vykdė savo priešų